

RUWETE BALE WISMA SAJRONE CERBUNG TEBUSAN ANGGITANE IMAM H (TINTINGAN SOSIOLOGI SASTRA)

Puput Dya Kumalasari

Jurusan S1 Pendidikan Bahasa dan Sastra Daerah, Fakultas Bahasa dan Seni, Universitas Negeri Surabaya
puputdyak45@yahoo.com

Latif Nur Hasan, S.Pd, M.Pd

Dosen S1 Pendidikan Bahasa dan Sastra Daerah, Fakultas Bahasa dan Seni, Universitas Negeri Surabaya

Abstrak

Bab sing narik kawigaten saka Cerbung *Tebusan* yaiku ngenani masalah kang ana ing sajrone cerbung. Maneka werna perkara-perkara kang dadi ruwete bale wisma kuwi, ing panliten iki bakal diandharake undheraning panliten, yaiku: (1) kepriye ruwete bale wisma sajrone cerbung *Tebusan*?, (2) apa kang njalari tuwuhe ruwete bale wisma sajrone cerbung *Tebusan*?, lan (3) kepriye pungkasané ruwete bale wisma sajrone cerbung *Tebusan* anggitané Imam H?. Undheraning panliten mau, panliti iki nduweni tujuwan: (1) njlentrehake ruwete bale wisma kang ana ing cerbung *Tebusan*, (2) njlentrehake jalaran tuwuhe ruwete bale wisma sajrone cerbung *Tebusan*, lan (3) njlentrehake cara mungkasi ruwete bale wisma kang ana ing cerbung *Tebusan* anggitané Imam H.

Panliten iki nggunakake rantaman metodhe deskriptif kualitatif lan nggunakake pamarekan tintingan sosiologi sastra. Sumber dhata yaiku awujud cerbung "*Tebusan*". Dene dhata panliten yaiku tembung, frasa lan ukara kang ngemu konflik bale wisma mliginipun ngenani (1) ruwete bale wisma sajrone cerbung *Tebusan*?, (2) jalaran tuwuhe ruwete bale wisma sajrone cerbung *Tebusan*?, lan (3) pungkasané ruwete bale wisma sajrone cerbung *Tebusan* anggitané Imam H.

Asile panliten iki yaiku ngenani ruwete bale wisma sajrone cerbung *Tebusan* anggitané Imam H kanthi tintingan sosiologi sastra kang ana ing cerbung. Bisa didudut yen ing panliten iki ana saperangan ruwete bale wisma, kayata anane tumindak sedheng lan nalika nggulawenthah anak. Tuwuhe ruwete bale wisma disebabake amarga ana perkara kahanan ekonomi, kurange kawigaten, lan loro-lorone kerja. Banjur cara mungkasi ruwete bale wisma kuwi ana loro yaiku nandhingi tumindak sedheng lan pitutur saka wong pinter.

PURWAKA

Landhesane Panliten

Sastra gegayutan karo panguripane manungsa ing urip bebrayan, mula saka iku karya sastra tuwuh lan ngrembug perkara-perkara panguripan kang ana ing bebrayan. Apa kang ana ing urip bebrayan, bakal dilebokake sajroning karya sastra kang nuwuhake karya kasebut. Babagan iki bakal dadi kaca benggala kanyatan kang sabanjure bisa dadi gambarane masyarakat babagan kahanan kang ana ing sakupenge. Sastra mujudake kabutuhan urip manungsa. Sastra bisa digunakake kanggo ngandharake maksud tartamtu, lan karya sastra iki bakal akeh gandheng cenenge karo kahanan panguripan (Hutomo, 1993:119)

Cerbung minangka crita utawa karangan kang kapacak ing kalawarti utawa medhia liyane kang nggambarake panguripan sosial masyarakat. Wujude cerbung iki, nduweni perangan crita kang dawa kanthi anane urutan-urutan kedadeyan kang kompleks. Cerbung bisa uga diarani padha karo novel, nanging bedane yaiku anggone kapacak lan medhia penerbite. Novel iku kapacak arupa buku, yen cerbung kapacak ing kalawarti tartamtu kanthi sambung-sinambung. Cerbung mau lumrahe kapacak lumantar kalawarti-kalawarti basa Jawa kang ajeg, kayata kalawarti *Jayabaya*, *Panyebar Semangat* lan *Joko Lodhang* kang isih urip nganti saiki.

Panliten iki bakal nintingi cerbung anggitané Imam Hidayat. Imam Hidayat lair ing Nganjuk. Imam

Hidayat minangka pengarang kang produktif. Karya-karyane wis akeh sing kapacak ing kalawarti Jawa lan medhia cetak kang nggunakake basa Jawa kayata kalawarti *Jayabaya*, *Panyebar Semangat* lan sapanunggalane. Karyane Imam H kuwi arupa cerkak, artikel, cerbung, geguritan lan karya-karya liyane kang gegayutan karo kasusastran Jawa. Salah sijining cerbung kang diripta dening Imam H yaiku cerbung *Kaya Kenthang Ginawe Rawon* kang dipacak dening kalawarti *Jayabaya* edhisi No. 21 sasi Januari taun 2014.

Salah sawijining perkara kang ana ing cerbung *Tebusan* yaiku akeh perangan kang nyebabake bale wisma dadi ruwet utawa kisruh. Perkara kang diandharake yaiku ngenani ruwete bale wisma. Saben paraga nduweni perkara kang beda-beda. Perkara sing dialami dening paraga iku asale saka kahanan lingkungan. Paraga-paraga ana sing nganggep lumrah, ana paraga kang ora sarujuk marang tumindake masyarakat sajrone crita. Saka kahanan lingkungan iku tuwuh perkara kang bisa mangaribawani dening para paraga-paraga kang gegayutan. Tumindak kang ala kang ditindakake dening paraga bakal antuk piwales kang ala, nanging yen tumindake iku becik, mula piwales bakal becik.

Andharan ing ndhuwur njlentrehake kahanan kang dumadi saka kahanan lingkungan kang ana ing masyarakat Jawa. Ing cerbung *Tebusan*, paraga kang nduweni perkara sajrone bale wisma akeh banget, mesthi

gegayutan antarane paraga siji lan liyane. Perkara kang ana sajrone bale wisma iki ana ing cerbung *Tebusan* iku kayata tumindak sedheng lan cara ndhidhik anak. Ing panliten iki panliti bakal ngandharake ngenani konflik kasebut yaiku tumindak sedheng lan cara ndhidhik anak.

Adedhasar andharan-andharan kasebut, irahan ing panliten iki yaiku pamilihe judhul yaiku ruwete bale wisma kang ana ing cerbung *Tebusan*. Ora mung merga bisa narik kawigatene panliti, nanging akeh perkara-perkara kang bisa nyebabake bale wisma dadi kisruh lan ruwet. Ing cerbung *Tebusan* sing bisa dianalisis ora mung ngenani ruwete bale wisma wae, nanging bisa dianalisis ngenani psikologi kapribadene paraga utama, nanging kang paling onjo iku ngenani ruwete bale wisma kang ana sajrone cerbung kasebut.

Undherane Panliten

Adhedhasar lelandhesan panliten ing ndhuwur, punjere panliten iki yaiku sesambungan paradigmatik lan sintagmatik sajrone meronimi bab bangsa urip. Saka punjer kasebut undere kaya ing ngisor iki.

- 1) Kepriye ruwete bale wisma sajrone cerbung *Tebusan* anggitane Imam H?
- 2) Apa kang njalari tuwuh ruwete bale wisma sajrone cerbung *Tebusan* anggitane Imam H?
- 3) Kepriye pungkasan ruwete bale wisma sajrone cerbung *Tebusan* anggitane Imam H?

Tujuwan Panliten

- 1) Njlentrehake ruwete bale wisma kang ana ing cerbung *Tebusan* anggitane Imam H.
- 2) Njlentrehake kang njalari ruwete konflik bale wisma sajrone cerbung *Tebusan* Imam H.
- 3) Njlentrehake pungkasan ruwete bale wisma kang ana ing cerbung *Tebusan* Imam H.

Paedahe Panliten

Akeh panliten kanthi objek karya sastra Jawa kang wis katindakake kawit biyen, utamane dening mahasiswa utawa dosen sastra Jawa. Akehe panliten mau pranyata isih durung bisa gawe marem lan mandhegake minat para panliti kanggo nlti sastra Jawa. Kanthi panliten iki diajab bisa aweh paedah kaya kang dikarepake dening panliti yaiku antarane:

- 1) Nambah kawruh ngenani ruwete bale wisma kang ana sajrone karya sastra mligine ing cerbung *Tebusan* anggitane Imam H.
- 2) Aweh sumbangsih tumrap ngrembakane basa, sastra, lan kabudayan Jawa sarta bisa nambahi kawruh saka panliten-panliten sadurunge ngenani babagan saemper kang diandharake ing panliten sadurunge.

TINTINGAN KAPUSTAKAN

1. Sosiologi

Sosiologi dhewe asale saka rong tembung, *sosio* utawa *society* kang tegese masyarakat, lan *logi* utawa *logos* kang ateges kawruh (Saraswati,2003: 2). Dadi

teges sosiologi yaiku kawruh ngenani masyarakat. Sumarjan (sajrone Saraswati,2003: 3) ngandharake, sosiologi yaiku kawruh kang nyinaoni struktur sosial lan proses-proses sosial lan kalebu owah-owahan sosial ing masyarakat.

2. Sastra

Sastra yaiku ekspresi panguripan manungsa kang ora uwal saka masyarakat (Endraswara, 2008:78). Sastra awujud saka imajinasi lan sakupenge bebrayan masyarakat. Proses kanggo ngasilake karya sastra mesthi bisa menehi sawijiing pandeleng yen sastra kuwi minangka gegambarane manungsa ing urip bebrayan. Sastra minangka lembaga sosial kang migunakake basa dadi kasunyatan sosial. Sastra uga nduweni gegayutan karo manungsa sajroning masyarakat, usahane manungsa kanggo ngetrepake awake lan usahane kanggo ngowahi masyarakat kasebut.

3. Sastra lan Masyarakat

Sastra lan masyarakat nduweni gegayutan. Sastra iku tuwuh saka masyarakat bebrayan kang urip ana ing donya iki. Pangilone pangripta kang arep ngandharake ngenani sastra iku njinggleng saka masyarakat. Ing masyarakat akeh perkara-prekara kang akeh banget kang dialami dene masyarakat. Pangripta mung bisa ngandharake kedadeyan kang sabener ing jagat masyarakat sajrone karya sastra. Pangripta lumrahe ngadharake kanyatan iku lewat cerkak (crita cekak, cerbung (crita bersambung), novel lsp).

4. Sosiologi Sastra

Sosiologi sastra yaiku panliten kang nengenake tumrap masalah-masalahe manungsa. Bab kang paling dhasar ngenani sosiologi sastra yaiku laire sastra ora saka kahanan sosial kang kosong. Karya sastra iku tuwuh amarga ana panguripan sosial kang diadhepi dening manungsa. Karya sastra kang wis kasil yaiku karya sastra kang bisa dadi refleksi jaman (Endraswara, 2003:77). Gagasan iki gathuk karo konsep dhasare sosiologi sastra, yaiku konsep paesan (*mirror*). Ing konsep iki sastra dianggep minangka mimemis (*tiron*) saka masyarakat.

5. Perkara kang ana ing sajrone bale wisma

Perkara kang bisa ndadekake kisruhne bale wisma kuwi bisa tuwuh ning saben panggonan, kayata ing sajrone kaluwarga. Perkara mesthi tuwuh sajrone kaloro manungsa kang lagi mangun bale wisma. Nanging kita kudu bisa nyikepi nalika perkara kuwi tuwuh. Kaluwarga kang becik yaiku kaluwarga kang bisa ngadhepi konflik kanthi sareh. Ora mung sareh wae. Yen lagi ana perkara karo kaluwarga, kudune kita mungkasi perkara kuwi kanthi becik. Aja nganti malah ninggalake perkara. Kaluwarga kang didhasari saka kaloro manungsa sing nduweni sipat lan sikap kang beda. Mula saka kuwi perkara-perkara sajrone pawongan kang lagi mangun bale wisma kuwi akeh banget. (Gunadi sajrone [http://www.telaga.org/audio/konflik_dalam_keluarga_a_1](http://www.telaga.org/audio/konflik_dalam_keluarga_1)). Kayata: ngrasa ora diregani, cubriya, masalah pribadhi, masalah ekonomi, komunikasi sing kurang lancar lan beda agama.

6. Lelandhesane Panliten

Panganggone teori kang trep ing panliten iki, yaiku:

- 1) Tintingan konflik nganggo panemune Wellek lan Werren (1995:285) kang ngandharake konflik mujudake samubarang kang sipate *dramatik*, kang arahe ana ing memungsuhan antarane rong kakuwatan kang seimbang, nggambarake anane *aksi* lan *aksi* walesan (reaksi).
 - 2) Tintingan sosiologi sastra nganggo panemune Wellek & Werren (sajrone Damono, 1978:3) kang ngandharake sosiologi sastra merkarakake karya sastra iku dhewe, kang dadi punjere yaiku apa kang sinurat sajrone karya sastra.
 - 3) Kanggo ndhudhah konflik ing cerbung *Tebusan* digunakake analisis sosiologi sastra. Cundhuk karo andharane Teeuw (1988:131), menawa sajrone karya sastra mesthi nduweni unsur kang dominan, mula unsur dominan kudu ditengenake. Unsur kang dominan ing cerbung *Tebusan* yaiku konflik uga bisa diarani masalah sajrone bale wisma. Mula analisis sosiologi sastra bakal dadi punjer ing perangan perkara ing sajrone bale wisma, dene perangan liya kayadene paraga lan latar mung asipat kanggo nyengkuyung analisis konflik. Sabanjure iku ruwete bale wisma kang ana ing cerbung Tebusan bakal digayutake karo kahanan masyarakat lan pamawasing jagad Imam H minangka pangriptane.
1. Kanggo ndhudhah ruwete bale wisma sajrone cerbung *Tebusan*, panliti nggunakake panemune (Gunadi sajrone http://www.telaga.org/audio/konflik_dalam_keluarga 1)

Konflik kuwi bisa tuwuh ning saben panggonan, kayata ing sajrone kaluwarga. Konflik mesthi tuwuh sajrone kaloro manungsa kang lagi mbangun bale wisma. Nanging kita kudu bisa nyikepi nalika konflik kuwi tuwuh. Kaluwarga kang becik yaiku kaluwarga kang bisa ngadhepi konflik kanthi sareh. Ora mung sareh wae. Yen lagi ana perkara karo kaluwarga, kudune kita mungkasi perkara kuwi kanthi becik. Aja nganti malah ninggalake perkara. Kaluwarga kang didhasari saka kaloro manungsa sing nduweni sipat lan sikap kang beda. Mula saka kuwi perkara-perkara sajrone pawongan kang lagi mbangun bale wisma kuwi akeh banget.

METODHE PANLITEN

1. Ancangan Panliten

Panliten iki kalebu jenis panliten kualitatif sajrone panliten sastra, yaiku (1) panliti minangka instrumen kunci kang bakal maca kanthi tliti ngenani sawijining karya sastra, (2) panliten dilaksanakake kanthi deskriptif, tegese dinjlentrehake awujud tetembungan utawa gambar yen dibutuhake, dudu awujud angka, (3) luwih ngutamakake proses mbandhingake asil, amarga karya sastra salah sawijining *fenomena* kang akeh ngundang tafsiran, (4) analisis kanthi induktif, lan (5) makna dadi bab kang paling utama (Endraswara,2010:15).

Metode kang digunakake sajrone panliten iki yaiku metode deskriptif kualitatif. Panliten iki nggunakake metode deskriptif kualitatif ateges nggunakake cara tafsiran kang nyuguhake kanthi cara deskripsi kang adhedhasar kanyatan kanthi basa kanggo mangsuli perkara kang ditliti.

2. Sumber Dhata

Sumber dhata yaiku punjer kanggo mikolehi dhata panliten. Kanggo nggampangake identifikasi, mula sumber dhata bisa diperang dadi telu (migunakake basa Inggris) kanthi simbol huruf “P” yaiku:

1. *Person* utawa paraga: sumber datane yaiku “wong”, kang wis awèh dhata arupa wangsulane lisan lumantar wawanrembug utawa wangsulane tinulis lumantar angket.
2. *Place* utawa papan, plataran, panggonan: sumber dhatane yaiku “panggonan” kang bisa awèh gambaran sawijining kahanan “anteng” lan “obah”.
3. *Paper*: sumber dhatane yaiku “tanda”. Kang ana tanda-tandane arupa huruf, angka, gambar utawa simbol-simbol liyane (Arikunto,2006:129).

Saka iku mau, bisa didudut yen sumber dhata iku kalebu perangan “P” kang nomer telu yaiku “paper” utawa kertas. Sumber dhata sing digunakake ing panliten iki yaiku cerbung *Tebusan* anggitane Imam H. amarga wujud cerbung kasebut iku wacan kang katulis ing kertas.

Sumber dhata dibedakake dadi loro yaiku *primer* lan *sekunder* (arikunto, 2006:128). Sumber dhata *primer* yaiku sumber dhata kang langsung menehi dahat tumrap panliti, dene sumber dhata sekunder yaiku sumber kang kanthi ora langsung menehi dhata marang panliti. Dhata primer ing panliten iki awujud teks cerbung Tebusan kang kapacak ing kalawarti Jayabaya taun 2015 nganti 2016, kang cacahé ana 30 seri, yaiku:

Seri	No	Minggu	Sasi
1	52	V	Agustus
2	01	I	September
3	02	II	September
4	03	III	September
5	04	IV	September
6	05	I	Oktober
7	06	II	Oktober
8	07	III	Oktober
9	08	IV	Oktober
10	09	I	November
11	10	II	November
12	11	III	November

13	12	IV	November
14	13	V	November
15	14	I	Desember
16	15	II	Desember
17	16	III	Desember
18	17	IV	Desember
19	18	I	Januari
20	19	II	Januari
21	20	III	Januari
22	21	IV	Januari
23	22	V	Januari
24	23	I	Februari
25	24	II	Februari
26	25	III	Februari
27	26	IV	Februari
28	27	I	Maret
29	28	II	Maret
30	29	III	Maret

Cerbung *Tebusan* anggitane Imam H iki kapacak ing kalawarti Jayabaya. Ing. kalawarti iki macak cerbung *Tebusan* ing saben minggu, nganti cacahé ana 30 seri yaiku wiwit edhisi 1 No. 52 Minggu V Agustus 2015 nganti edhisi 30 No. 29 Minggu III Maret 2016.

3. Dhata

Dhata sing digunakake sajrone panliten iki yaiku frase, tembung, ukara lan wacana kang gegayutan karo undheraning panliten. Sepisan ngenani, konflik sosial kang ana ing sajrone cerbung *Tebusan*, kaping pindho, ngenani gegayutan konflik sosial kang ana ing cerbung *Tebusan* karo kahanan urip bebrayan, lan kang pungkasan, ngenani cara mungkasi konflik sosial kang ana ing cerbung *Tebusan*. Saka bab mau bisa dimangerteni yen dhata dijupuk saka konflik sosial, gegayutane konflik sosial kang ana ing cerbung *Tebusan* karo kahanan urip bebrayan, lan cara mungkasi konflik sosial kang ana sajrone cerbung *Tebusan* anggitane Imam H.

4. Instrumen Panliten

Saben panliten mesthi mbutuhake instrumen minangka piranti kanggo nglumpukake dhata, lan kanggo nyengkuyung proses njupuk dhata. Instrumen ing panliten iki yaiku panliti dhewe, amarga panliti ing kene minangka subyek sing bakal nganakake panliten. Panliti

bisa mbiji sawijining kahanan lan nduwe kuwasa nemtokake samubarang kanggo asil panlitene.

5. Tata Cara Nglumpukake Dhata

Tata cara sing digunakake kanggo ngumpulake dhata dening Endraswara (2007:162-163), bisa kaperang dadi telu yaiku:

1. Nemtokake Unit Analisis

Saka sakabehing dhata kang kang dikumpulake, banjur diperang maneh supaya nggampangake panliti anggane nglasifikasekake dhata kang bakal diteliti. Dhata kang arupa pethikan-pethikan utawa ukara-ukara kang ana ing sajrone cerbung *Tebusan*.

2. Nemtokake Dhata

Yen karya sastra kang diteliti kapacak ing majalah, mula ditemtokake dhisik jeneng majalah, tanggal/taun terbit, jenenge rubrik, lan masalah kang arep diteliti. Semono uga yen karyane arupa buku. Dhata ing panliten iki asale saka majalah Jawa yaiku majalah *Jayabaya*.

3. Ngrekam / Nyathet Dhata

Ing panliten sastra mligine sastra tulis, dhata kang arep diteliti arupa dhata-dhata simbolik lan perlu anane cathetan-cathetan. Sajroning nyathet dhata ana saperangan pituduh sing perlu digatekake yaiku: (1) latiyen lan persiyapan kang bener, saengga bisa nyathet kanthi pener, (2) nyathet baba-bab kang nuduhake pesen lan makna simbolik, lan (3) nyathet tetembungan kang ora dimangerteni.

6. Cara Nganalisis Dhata

Kanggo nganalisis dhata, panliten iki nggunakake metode analisis dheskriptif. Metode analisis deskriptif ditrapake nalika sakabehe dhata saka sakabehe sumber wis dikumpulake. Dhata kang wis dikumpulake, dikelompokake miturut kapentingan, dipilah lan dikelompokake. Cara sabanjure, yaiku nganalisis dhata nggunakake lelandhesan teori. Asile analisis didheskripsikake adhedhasar prekara kang ana sajrone panliten. Metode analisis dheskriptif digunakake kanthi cara ndheskripsikake aspek sosiologis karya sastra kang digunakake minangka objek panliten.

7. Tata Cara Nulis Asile Panliten

Tata caranulis asile panliten ditindakake sawise njlentrehake dhata tumrap cerbung *Tebusan*. Bab iki ditindakake supaya asile panliten katulis kanthi runtut lan ngasilake panliten kang bisa ditanggjawabake. Andharan mau awujud deskripsi ngenani undherane crita babagan konflik sosial sajrone cerbung *Tebusan*, asal mulane kahanan masyarakat, kahanan sosial lsp. Pungkasan konflik sosial kang ana ing masyarakat. Panliten iki kanthi sintematika kasusun saka telung bab yaiku: (1) purwaka, (2) tintingan kapustakan, lan (3) metode panliten.

ANDHARAN

1. Ruwete Bale Wisma kang ana ing Cerbung Tebusan

Cerbung *Tebusan* kang anggitane Imam H. iki nduweni maneka warna masalah sajrone bale wisma. Masalah-masalah iku tuwuh amarga ana sesambungane karo paraga siji lan liyane. Ruwete bale wisma kang ana ing cerbung *Tebusan* iki bisa diperang dadi rong warna yaiku tumindak sedheng lan nggulawenthah anak.

a. Tumindak Sedheng

Miturut Satiadarma (2001:15) 50 persen priya lan 26 persen wanita ngakoni yen dheweke kuwi tau nglakoni sesambungan sanjabaning tetalen kang wis diduweni karo sisihane. Teges liya tumindak sedheng yaiku sesambungan kang asipat werdi. Kalorone bakal ndhelekake sesambungan kuwi, supaya wong liya ora mangerteni. Nanging perkara kuwi bakal kerep nyebabake *kecemburuan sosial* karo sisihane

1. Tumindak Sedheng antarane Warsini lan Fadhil

“Ha?!” Suwanda kaget. “Ngono andene kok gendhakan ae karo tanggaku sing jenenge Warsini. Saben dina goncengan sepedha motor, antar jemput ning kantor Dikpora Sonokeling. Apa gak nyambut gawe ta Fadhil iku?” (JB No. 01/I September 2015, kaca 23)

Saka cuplikan ing ndhuwur nuduhake yen Suwanda kaget banget amarga Warsini minangka tangga teparone iku saiki gendhakan karo Fadhil. Saben dina Fadhil gonceng Warsini banjur diterake menyang kantor Dikpora Sonokeling. Suwanda uga batin ning jeru ati, Fadhil kuwi apa ora nyambut gawe. Kok sakweruhe Suwanda, mesthi boncengan ngalor ngidul karo Warsini. Hamid uga kaget, Suwanda kok ngerti Warsini. Jebul Warsini iku tanggane Suwanda. Bubar kuwi sing dirembug uga warna-warna ngenani Warsini. Banjur tekan ngomah Hamid takon ning sing wedok. Dheweke apa kenal karo Warsini. Jebul Warsini kuwi kanca sakantore, nanging yen nyonyahe Hamid mulang ning SDN Sonoageng IV.

2. Tumindak Sedheng antarane Warsini lan Pak Rusdi

Ing dina-dina sabanjure, Hamid krungu kabar maneh yen Fadhil karo kancane iku sida masuk penjara. Dene Warisini kabare gendhakan maneh karo wong liya. Jare Fitri, gendhakane anyar iku arane Mas Rusdi, supir Bis Pariwisata. Kenale pisanan nalika Rusdi ngeterake rombongan wisata kanca guru ning Sarangan. (JB No. 07/III Oktober 2015, kaca 22)

Saka pethikan iku bisa dimangerteni yen Warsini nduweni gendhakan maneh. Biyen gendhakan karo Fadhil sing ora liya bojone Sutilah, nanging Fadhil wis mlebu bui amarga dheweke mbegal bakul sayur sing arep blanja menyang pasar. Saka kedadeyan iku, Fadhil dihakimi masa, amarga masyarakat wis padha ngigit-ngigit bandit kuwi. Saiki Warsini wis ora karo Fadhil maneh.

3. Tumindak Sedheng antarane Fitri lan Pak Rusdi

“Karo Pak Rusdi?” Fitri mesem kecut...klerape mripate sajak nyujanani. Atine Hamid krasa ora kepenak, kaya-kaya ana sing ngandhani jroning batin menawa ana wewadi sing sinelip jroning atine Fitri. Mung wae, Hamid bisa ngedhaleni rasa sujanane iku supaya ora ngawistarani.. (JB No. 10/II November 2015, kaca 22)

Hamid pengen weruh piye kahanane Bu Warsini lan Pak Rusdi saiki. Nanging Fitri mung mesem kecut.

Mripate sajak nyujanani Hamid. Atine Hamid saya suwi ora kepenak marang bojone. Kaya-kaya ana sing ngandhani yen ana wadi sing sinelip ana sajrone atine Fitri. Mung wae Hamid bisa ngendhalekake rasa sujanane marang sing wadon iku. Supaya ora ngawistarani.

4. Tumindak Sedheng antarane Hamid lan Warsini

Sesomahe Rusdi ya njur dadi kisruh. Mangka anake lima. Ning merga kepilut wong ayu liya, terus lali, mental ninggal kaluwarga, arep ngrabi Bu Warsini. Fitri sajake wiwit eling lan nyadhari kesalahane. Ning anehe...saiki genti Hamid sing kepilut nyang Bu Warsini, wong Warsini iku ya wong ayu tenan. Tansah dadi rebutan lan kemerening wanita liya. Lan Hamid barang kuwi kok ya terus melu-melu gawe ramene jaman. (JB No. 14/I Desember 2015, kaca 22)

Saka pethikan ing ndhuwur nuduhake yen bale wismane Pak Rusdi uga lagi kisruh, marga wong wadon sing ditresnani yaiku Bu Warsini. Dheweke wis ninggal anak lima, wis mentala ninggal kaluwarga, tujune mung arep ngrabi Bu Warsini. Fitri wis sadhar karo kesalahane kuwi. Ning sing dadi pitakonan, saiki ganti Hamid sing kepincut Bu Warsini. Pancen sejatine Bu Warsini kuwi wong wadon kang ayu tenan. Tansah dadi kembang lambene wong lanang. Dheweke uga dadi rebutan wong lanang. Hamid melu-melu ngramekake jaman.

b. Nggulawenthah Anak

Miturut Prof Dr. Naquib Alatas tegese ndhidhik yaiku salah sijining proses kanggo mbentuk manungsa supaya bisa tumindak becik sajrone urip bebrayan, serta nglakoni tumindak kanthi cara proposional kanthi ilmu lan teknologi kang wis dadi dhasare.

1. Nggulawenthah Anak sajrone Kawruh Agama

“Mosok lali karo pituture Bapak, Ndhuk? Aja wani-wani mbantah karo dhawuhe ibukmu. Aku kuwatir, mengko gek kebacut disepatani. Paribasane kowe wani karo wong tuwa lanang, nanging aja pisan-pisan wani marang wong tuwamu wadon. Malati !” (JB No. 11/III November 2015, kaca 23)

Saka pethikan ing ndhuwur nuduhake yen Hamid ngelingake Lina supaya dadi anak kuwi aja nganti wani mbantah wong tuwa mligine wong tuwa wadon. Hamid kuwatir yen wis kebacut mbantah menyang ibune, mengko gek disepatani. Paribasane kuwi, yen wani marang wong tuwa lanang, nanging aja pisan-pisan wani marang wong tuwa wadon. Omongane wong tuwa wadon kuwi malati. Pituture Hamid marang anake kuwi nuduhake yen dheweke prihatin marang sikap anake marang ibune. Hamid ora kepengin anake kuwi wani marang ibune. Aja nganti anake kuwi diarani anak durhaka.

2. Nggulawenthah Anak sajrone Pendhidhikan

“Omonganmu! Anake dhewe k iwis gedhe. Mikira! Sakwise lulus SMP iki njur arep disekolahke nang ngendi. Aku melekan saben malem Jum’at Legi kuwi ya bot-bote mrihatinake anak-bojo, e...mbok menawa diparingi dalan sing becik nggo nasib tembe

mburine.” (JB No. 11/III November 2015, kaca 22)

Saka pethikan ing ndhuwur cetha banget Hamid lan Fitri lagi padu. Wong loro kuwi padu amarga Fitri wis kecantol marang wong lanang liya. Sing dadi kisruh bale wismane saiki ya perkara siji kuwi. Kamangka anake wis lulus saka SMP uga bingung milih SMA sing pas kanggo anake. Hamid ngarasa pegel karo sikap Fitri sing emoh melu-melu ngurusi pendhidhikane Panca Lina. Niyate Hamid melekkan saben malem Jum’at Legi kuwi amarga prihatin marang anak bojo mbok menawa diparingi dalan kang becik saka Gusti Allah kanggo nasib tembe mburine.

2. Jalaran Tuwuh Ruwete Bale Wisma sajrone Cerbung Tebusan

a. Kahanan Ekonomi

Nikah adhedhasar tresna wis cukup. Prinsip sing kaya ngono iku ora salah, nanging sajrone wong mangun bale wisma iku nduweni penopang kayata, banda, tresna uga pondasi agama kang kuwat. Banda kang bakal dadi tombak kang bakal mangun bale wisma iku ora salah, amarga manungsa iku ora bakal bisa bertahan nalika anane *himpitan ekonomi*. Saperlu kuwi mung numpang lewat sajrone wektu kang wis suwi. (Al-Ghifari, 2003:95)

1. Kabutuhan Pribadi (Hamid)

“Tenan heh Mir. Aku butuh dhuwit tenan, arep tak gawe tuku kanvas karo oli verb. Merga ana wong pesen lukisan. Jalukane gambar manuk sing lagi ngloloh anake neng susuh. Amir nyanggupi, tapi isih semaya. Suk pendhak Wage wae lho Mid. Dongakne oleh bathi akeh, mengko kowe tak utangi!” (JB No. 52/V Agustus 2015, kaca 23)

Saka cuplikan ing ndhuwur nuduhake yen Hamid lagi butuh dhuwit, dheweke butuh dhuwit kanggo tuku kabutuhane anggone nglukis kayata kanvas karo oli verb. Amarga ana pesenan lukisan. Sing pesen jaluk lukisan sing gambare manuk sing lagi ngloloh anake neng susuh. Durung nembung Amir kanthi gamblang, Amir wangsulan yen dheweke lagi ora ana dhuwit. Dhuwite wis entek digawe kulakan sapi ing pasaran Wage dek mben kuwi. Hamid ngrasa sedhih, nanging ya arep kepriye maneh. Wong nalika dheweke lagi butuh dhuwit ya mesthi utang ning kancane kuwi. Amir nyanggupi Hamid.

2. Kabutuhan Ragad Kuliyah Anak

“Alkhamdulillah, insya Allah.” Fitri ngetokake suguhan, mangsuli. Sing digawe tuku rodha papat apa ta Mas Amir, wong dhuwit pira-pira ya mung plung nyang ragad sekolahe anak. Mangga unjukane disambi, jajane diincipi...” (JB No 16/III Desember 2015, kaca 22)

Nalika Amir lagi mertamu ning ngomahe Hamid lan Fitri, Amir ngguyoni sing duwe ngomah kuwi. Yen satemene lanang wadon dadi pegawai iki bayarane lak bisa kena digawe tuku rodha papat alias montor. Ngono omonge Amir marang Fitri nalika Fitri menehi suguhan.

Wangsulane Fitri marang Amir yaiku dhuwite sapa maneh Mas yen arep digawe tuku rodha papat iki. Wong saben bayaran pira-pira ya mung plung wae ning ragad sekolahe anak. Wangsulane Fitri sing kaya mangkono nggambarake yen dhuwit bayarane Hamid lan Fitri saben sasi kuwi akhire ya digawe ragad kuliyah Lina.

3. Kabutuhan Saben Dinane

Manut pretungan, anggone nggambar iku mbutuhake wektu sepuluh dina. Ongkose lumayan, kena kanggo tambal-sulam kabutuhan ekonomi rumah tanggane. Sing ngandhani Hamid yen ana order nggambar iku ya Yuyun ponakane kuwi. Nalika Yuyun arep diangkat kepala sekolah TK “Graha Bunda”, Bunda Retno nyambat Yuyun supaya golek pelukis utawa tukang nggambar nggo nggambari tembok sekolahane. (JB No 16/III Desember 2015, kaca 23)

Saka pethikan ing ndhuwur nuduhake yen Hamid lagi antuk orderan saka ponakane kanthi aran Yuyun ing TK Graha Bunda kang ana ing dhaerah Sidoarjo. Bayarane lumayan kena kanggo tambal butuh kabutuhan ekonomine. Kena kanggo tuku beras lan bumbon. Wiwit kahanan ekomine rada semrawut, dheweke gelem kerja apa wae. Ana orderan lukisan ya dikerjakne, ana sing ngajak nggambar dheweke ya manut wae. Sing penting antuk dhuwit. Kaya mangkono kuwi kangorbanane Hamid marang kaluwargane. Apa wae bakal dilakoni supaya bisa mbiyantu ekonomine.

b. Kurang Kawigaten

Jalaran tuwuhe konflik kang ana ing bale wisma kuwi ora mung perkara kahanan ekonomi. Nanging ana jalaran liya sing dadi tuwuhe konflik bale wisma kasebut. Jalaran kang kapindho yaiku ngenani kurang kawigaten. Kena ngapa kurang kawigaten mlebu ana ing salah sijining jalaran kang ana ing Cerbung Tebusan iki. Ing Cerbung Tebusan, ana paraga kang ora digatekake karo bojone.

Atine Hamid krasa mak sir perih, kaya diiris pring siladan. Sak jege dheweke dhines nyang Sawahan pancen wis ora bisa ngantar jemput bojone. Apamaneh kok sampek ngawat-awati, lagek mikir urusan penggaweyane dhewe wae wis rumangsa kesel. Fitri dhewe ya sibuk karo tugas-tugas saben dinan, mula hubungan suami istri keri-keri iki pancen kurang harmonis. (JB No 10/II November 2015, kaca 23)

Krungu kabar saka kanca sakantore Fitri, yen Fitri kuwi asring diterake wong lanang liya ning wong lanang kuwi dudu Hamid. Hamid wiwitane ora percaya karo omongane kancane kuwi. Ning yen dirasa ana benere. Saiki Hamid pancen wis jarang banget ngeterake bojone kuwi. Apa maneh kok nganti ngawat-awati, lagek mikir urusan penggaweyane dhewe wae dheweke wis rumangsa kesel fitri dhewe ya sibuk karo tugas-tugas kantor saben dinane. Mula hubungan suami istrine pancen kurang harmonis.

c. Kalarone Kerja

Sajrone wong kang lagi mbangun bale wisma mesthi ana wae perkara sing nyebabake bale wismane gonjing. Perkara kuwi salah sijine yaiku sajrone wong ngomah-ngomah rong loro-lorone nyambut gawe. Perkara kuwi bisa nyebabake konflik sajrone wong kang mbangun bale wisma. Apamaneh yen kalarone kuwi nyambut gawene ning panggon kang beda, malah saya cepet anggone tuwuh perkara kang bisa nyebabake bale wismane ora bisa harmonis. Salah sijining perkara yaiku tuwuh tumindak sedheng antarane salah sijining paraga kang lagi mbangun bale wisma. Kaya dene sing ngalami tumindak sedheng kuwi sing wadon utawa sing lanang.

Lek Fitri iku bisane diangkat dadi Guru, merga pancen begja-begjan. Tanpa suap, tanpa ragad. Saka cacah 800 pendhaftar, sing dijupuk mung papat. Ndilalah kersaning Allah, Fitri katut. Semono uga kancane sing sak leting, Sutilah alias Suthil, Saifullah karo Sutini. (JB No. 02/II September 2015, kaca 23)

Saka cupikan ing ndhuwur nuduhake nalika isih jaman biyen, Fitri kuwi wis diangkat dadi guru merga begja-begjan. Tanpa ngetokake dhuwit sak setheng. Saka 800 sing dhaftar, sing dijupuk mung patang wong. Ndilalah kersane Gusti Allah, Fitri katut. Dheweke wis diangkat dadi Pegawai Negeri. Semana uga kanca salettinge yaiku Suthilah, Saifullah karo Sutini uga lolos. Ning nalika kuwi, Hamid isih durung kepengin dadi guru kaya sisihane. Dheweke malah luwih fokus karo nglukise.

3. Cara Mungkasi Ruwete Bale Wisma kang ana sajrone Cerbung Tebusan

a. Nandhingi Tumindak Sedheng

Sasomahane Rusdi ya njur dadi kisruh. Mangka anake lima. Ning merga kepilut wong ayu liya, terus lali, mental ninggal kaluwarga, arep ngrabi Bu Warsini. Fitri sajake wiwit eling lan nyadhari kesalahane. Ning anehe...saiki genti Hamid sing kepilut nyang Bu Warsini, wong Warsini iku ya wong ayu tenan. Tansah dadi rebutan lan kemerening wanita liya. Lan Hamid barang kuwi kok ya terus melu-melu nggawe ramene jaman. (JB No. 14/I Desember 2015, kaca 22)

Saka pethikan mau bisa dimangerteni yen bale wismane Pak Rusdi uga melu kisruh. Mangka anake lima. Ning merga kepincut wong ayu liya, terus lali karo kaluwargane, mental karo anak lan bojone. Pak Rusdi wis niat arep ngrabi Bu Warsini. Nalika kuwi, Fitri sajake wiwit eling yen tumindake biyen sing asring lunga karo Pak Rusdi kuwi tumindak sing ora perlu dadi tuladha. Ning Hamid saiki genti sing kepincut karo Bu Warsini.

b. Pitutur Saka Wong Pinter

Cara mungkasi konflik bale wismane Hamid lan Fitri ora mung Hamid wae sing nglakoni tumindak sedheng karo wong liya. Ning ana siji maneh cara mungkasi konflik bale wismane Hamid lan Fitri yaiku kanthi manut marang wong pinter. Ning kene sing dianggep wong pinter yaiku Suwanda minangka kanca rakete Hamid lan Amir. Hamid percaya banget karo Suwanda, amarga yen Suwanda

lagi nuturi kuwi ora mung asal-asalan wae. Ning mesthi gawe hadis sing ana ing sajorone Al-Qur'an. Mula, yen Hamid lagi crita perkara bale wismane sing lagi kisruh mesthi crita ning Suwanda.

1. Pitutur saka Wong Pinter amarga Tumindak Sedheng

Tutur Suwanda, "Pancen ndonya iki papan pendadaran. Sing sapa kuwat, tabah tawakal, bakal oleh ganjaran saka Gusti Allah. Ning lumrahe manungsa iku ora tahan uji. Keh-kehe yen ana coba njur murina, sambate ngaruara, akeh sing terus golek kompensasi. Ngono kuwi ora becik. (JB No. 11/III November 2015, kaca 22)

Saka cuplikan ing ndhuwur, Suwanda weneh pitutur marang Hamid. Yen ning alam donya iki pancen panggonane wong kang lagi tumindak nyimpang karo aturane agama. Manungsa kudu bisa sabar lan tawakal karo pacobane Gusti Allah. Kabeh kuwi bakal entuk ganjaran saka Gusti. Wong sing tumindak becik, ganjarane becik. Ning wong kang tumindak ala, ganjarane uga ala. Padha karo sing dialami Hamid saiki. Hamid saiki atine lagi diuji dening Gusti.

2. Pitutur saka Wong Pinter amarga Nggulawenthah Anak

Anak-bojo, bandha-donya, pangkat lan drajat iku kabeh mung barang titipan. Aja nduwe panganggep yen iku mono duweke dhewe. mula, yen bojone nyleweng, ora perlu cemburu. Aja lara ati, aja getem-getem saben dina. Apamaneh kok nganti menghakimi sendiri. (JB No. 11/III November 2015, kaca 22)

Cuplikan ing ndhuwur bisa dimangerteni yen anak-bojo, pangkat lan drajat bandha-donya kuwi mung titipan saka Gusti. Awake urip ning donya iki mung dititipi kuwi kabeh. Kuwi dudu duweke kita. Mula, yen pasangane kita nyleweng, ora perlu dicemburoni. Aja nganti dadi perkara kang gedhe sajrone mbangun bale wisma. Aja nganti lara ati saben dina mung mikir perkara sing kaya mangkono lan aja nganti kita main hakim sendiri. Yen arep nindakake samubarang kudu weruh resikone. Aja grusah-grusuh.

3. Pitutur saka Wong Pinter amarga Kahanan Ekonomi

Suwanda komentare, "Kabeh panemumu iku padha benere. Najan wong nasibe lagi na ngisor, ya tetepa taberi ikhtiyar nggo nyukupi kabutuhan. Sing penting, aja mupus, tetep kudu gelem nyambutgawe. Sipat jangkepe kudu tetep dicakake nggo mbudidaya ben bisa bali neng dhuwur maneh. Ben ora nganti kesiksa kasangsaran sasuwene ana ngisor. (JB No 04/IV September 2015, kaca 22)

Cuplikan ing ndhuwur nuduhake yen Suwanda nyelani antarane panemune Hamid lan Amir kuwi pancen padha benere. Kita minangka manungsa kudu bisa nrima nasibe kita yen lagi ana ing ngisor kuwi kudu ikhlas lan ikhtiyar. Kudu gelem nyambut gawe. Kudu gelem usaha kanthi ikhlas, supaya apa kang dadi pepenginane kowi bisa bali kaya sadurunge. Nduweni sipat taberi.

PANUTUP

1. Dudutan

Saka asile njlentrehake ngenani ruwete bale wisma sajrone cerbung *Tebusan* anggitane Imam H kanthi tintingan sosiologi sastra kang ana ing cerbung. Bisa didudut patang perangan. Sing sepisan yaiku apa wae perkara kang nyebabake bale wismane dadi ruwet kang ana ing cerbung *Tebusan*. Kaping pindhone yaiku jalaran ruwete kang ana ing cerbung *Tebusan* lan kaping telune yaiku cara mungkasi ruwete bale wisma. Saka patang perangan kasebut bisa dimangerteni menawa konflik bale wisma sajrone cerbung *Tebusan* anggitane Imam H, bisa diwawas kang paling wigati yaiku ngenani ruwete bale wisma kang ana ing sajrone cerbung *Tebusan*. Uwal saka bab kuwi kabeh, ruwete bale wisma sajrone cerbung *Tebusan* anggitane Imam H menehi werna sajrone ngrembakane sastra Jawa modern mligine cerbung (Crita Bersambung).

2. Pamrayoga

Panliten iki mung salah sijining panliten kang nyoba awew oncean marang sawijining karya fiksi, amrih pamaos bisa luwih gampang mangerteni lan nafsirake sawijining karya sastra. Panliten iki akeh banget kurange, ing tembe mburi muga ana panliten liyane ngenani karya sastra Jawa modern, mligine panliten kang ngenani sosiologi sastra kang luwih sampurna lan luwih becik saka panliten iki.

KAPUSTAKAN

- Al-Ghifari, Abu. 2003. *Badai Rumah Tangga*. Bandung: Mujahid Press
- Apriyani, Dwika. 2010. *Konflik Sosial ing Cerbung Sing Kendhang lan Sing Ngandhang anggitane Suryadi WS*. Skripsi tidak diterbitkan: PBD FBS Unesa.
- Arikunto, Suharsimi. 2006. *Prosedur Penelitian Suatu Pendekatan Praktik*. Jakarta: RinekaCipta
- Damono, SapadiDjoko. 1978. *Sosiologi Sastra Sebagai Pengantar Ringkas*. Jakarta: Departemen Pendidikan & Kebudayaan.
- Endraswara, Suwardi. 2003. *Metode Penelitian Sastra: Epistemologi, Model, Teori, dan Aplikasi*. Yogyakarta: Media Pressindo.
- _____. 2011. *Metodologi Penelitian Sosiologi Sastra*. Jakarta: PT BukuSeru
- Faruk. 2003. *Pengantar Sosiologi Sastra dari Strukturalisme Genetik sampai Pos-Modernisme*. Yogyakarta: Pustaka Pelajar Offset.
- Hidayat, Imam. 2015. *Cerbung Tebusan Edhisi Agustus 2015 nganti Maret 2016*. Surabaya: Jayabaya
- Hutomo, SuripanSadi. 1975. *Telaah Kesusastraan Jawa Modern*. Jakarta: PusatBahasa.
- Jabrohim. 2002. *Metodologi Penelitian Sastra*. Jogjakarta: Hanindita Graha Widya
- Moleong, Lexy J. 2008. *Metode Penelitian Kualitatif*. Bandung: PT Remaja Rosda karya
- Nurgiantoro, Burhan. 2009. *Teori Pengkajian Fiksi*. Yogyakarta: GAJAH MADA University Press
- Pradopo, Rahmad Djoko. 2003. *Prinsip-Prinsip Karya Sastra*. Yogyakarta: Gadjah Mada University Press
- Prasetyoningsih, Heny. 2011. *"Konflik Sosial ing Cerbung Janggrung anggitane Sri Sugiyanto"*. Skripsi tidak diterbitkan: PBD FBS Unesa.
- Surachmad. 1985. *Pengantar Penelitian Dasar. Metode dan Teknik*. Bandung: Tarsita.
- Ratna, Nyoman Kutha. 2009. *Teori, Metode, dan Teknik Penelitian Sastra*. Yogyakarta: Pustaka Pelajar Offset.
- Saraswati, Ekarini. 2003. *Sosiologi Sastra: Sebuah Pemahaman Awal*. Malang: UMM Press dan Bayu Media.
- Satiadarma, Monty P. 2001. *Menyikapi Perselingkuhan*. Jakarta: Pustaka Populer Obor
- Schools, Robert. 1977. *Structuralism in Literature: An Introduction*. London: Yale University Press
- Soekanto, Sardjono. 1994. *Sosiologi Suatu Pengantar*. Jakarta: PT. Raja Grafindo Persada
- Sudjiman, Panuti. 2004. *Memahami Cita Rekaan*. Jakarta: Pustaka Jaya
- Sunarto, 2011. *Metodologi Penelitian Ilmu-Ilmu Sosial dan Pendidikan (Pendekatan Kuantitatif dan Kualitatif)*. Surabaya: UNESA University Press
- Sunarto, Kamanto. 2011. *Sosiologi the Basics*. Jakarta: PT. Raja Grafindo Persada
- Teeuw, A. 2003. *Sastra dan Ilmu Sastra*. Jakarta: PT DuniaPustaka Jaya
- Wellek, Rene dan Austin Werren. 2014. *Teori Kesusastraan*. Jakarta: Gramedia

Sumber dari internet

[http://www.telaga.org/audio/konflik_dalam_keluarga_1\)d](http://www.telaga.org/audio/konflik_dalam_keluarga_1)d)
iakses 28 April 2016 10.01